

IN DE WESTPHAALSCHE KALKBERGEN

DOOR

P. G. BUEKERS.

(Vervolg van bladz. 256).

Een belangrijke vraag is verder: hoe zijn deze grotten ontstaan?

Dat haar oorsprong gezocht zou moeten worden in door bodemverheffing teweeggebrachte scheuren en spleten komt mij niet waarschijnlijk voor. Wel ziet men bij en boven de Dechenhöhle de oorspronkelijk waterpas bezonken lagen bijna loodrecht staan. Daar hebben dus van beneden naar boven gerichte krachten onmiskenbare sporen harer werkzaamheid achter gelaten en daardoor is het inwendige van het gesteente zonder twijfel wel beter toegankelijk geworden voor het regenwater.

Evenwel bewijzen de afgeronde vormen van gewelven en zijwanden te duidelijk, dat geen andere kracht dan de uitspoelende, afslijpende en oplossende werking van het water aan deze geweldige holten het aanzijn heeft gegeven.

De eigenaardigheden der Dechenhöhle leeren ons nog iets anders. Dit namelijk, dat de langzaamheid der vorming van stalagmieten en stalaktieten gewoonlijk overdreven voorgesteld wordt. Ook hier heeft men, onder de kalksinterlaag, die wij betreden, bewijzen gevonden van de aanslibbende werking van stroomend water: groote hoeveelheden klei, waarin rolstenen, *uit druijsteen-fragmenten gevormd* en door menschenhanden doorgebroken beenderen! Toen de dalbodem nog niet ver onder den tegenwoordigen ingang der grot uitgespoeld was moet er derhalve een opening geweest zijn en deze opening is dicht gespoeld door aangeslibden grond. Anderen meenen, dat de aange-

spoelde stoffen door spleten in het gewelf naar binnen gedrongen zouden zijn. Dit komt mij minder waarschijnlijk voor. Het valt vooreerst moeielijk te verklaren hoe zulke spleten zich volkomen konden sluiten. Zwaarder gewicht in de schaal legt verder de overweging, dat het aanspoelen dan reeds plaats gehad zou moeten hebben in een tijd, toen het Lenne- of althans het Grūnedal nog niet bestond en toen deze streek nog een bergplateau was, een voortzetting van de hoogvlakte, waarop Iserlohn ligt. Van tijd tot tijd zouden daarop dan groote overstromingen plaats gehad moeten hebben. Nu kunnen, dunkt mij althans, de beenderen, onder den druipsteenbodem van de grot gevonden, niet oud genoeg zijn om deze veronderstelling toe te laten. Daarvoor gaat de dalvorming toch te langzaam. Zoo laat zich ook gemakkelijk verklaren, wat men in de andere grotten gevonden heeft. De Grūrmansgrot bovengenoemd was eenmaal tot aan haar gewelf gevuld met slib en afval. Indien die grot ooit geheel afgesloten geweest is, heeft reeds voor tal van eeuwen het water hare portalen geopend. Zij heeft aan voorwereldlijke dieren en voorhistorische menschen bescherming geboden tegen de ruwe weersgesteldheid, tijdens en na de ijsperiode en vertoonde daarvan vroeger overloedige sporen.

Een klein zijdal, dat tusschen Lethmate en Pater und Nonne uitmondt in het Lennedal, eindigt bij den ingang van de »Martinshöhle», die in 1875 en 1877 onderzocht werd door prof. SCHAFFHAUSEN uit Bonn. »In 1875» — hier vertaal ik prof. FUHLROTT's woorden — »werden daar, vier weken lang tot op een diepte van »2 meter, uitgravingen gedaan; men vond vele honderden werktuigen »van vuursteen en ontelbare massa's doorgebroken beenderen, die »echter alle afkomstig waren van nu nog niet uitgestorven dieren. »Onder de bovenste laag volgde zwarte aarde, vermengd met leem, »waarin overblijfsels gevonden werden van verkoold hout, meestal »in komvormige kuilen.

»Op 60 cM. diepte vond men grove zwarte potscherven en ook stukken »van fijner aardewerk. Bovendien voorwerpen van brons en een glazen »kraal. Toen stiet men op een laag kalksinter of stalagmiet, die slechts »1 decimeter dik was en zich door de geheele grot uitstreckte. Daar »onder bevond zich weder een 60 cM. dikke leemlaag, die zulk eene »opmerkelijk groote hoeveelheid vuursteen werktuigen bevatte, dat »men bijna gedwongen wordt te veronderstellen dat zich hier een »werkplaats of fabriek van zulke voorwerpen bevonden heeft! Toen

»stiet men op een laag vetten leem, waarin minder vuursteen ge-
 »vonden werden en slechts resten van thans ook nog levende dieren.
 »In 1877 werden de uitgravingen zeven weken lang voortgezet, meer
 »bepaald in de zijgangen der grot. Hier bedekken de lagen elkander
 »regelmatig en ongeschonden. Men vond er weer zwarte potscherven,
 »doch slechts ter diepte van nog geen meter. Daaronder vond men,
 »in kleine hoeveelheden, overblijfselen van menschen en, merkwaar-
 »dig genoeg, bij elkander onder een kegelvormige stalagmietenmassa
 »van ruim 8 meter hoogte. Hoewel deze beenderen door zulk een
 »druipsteenmassa bedekt waren, vertoonden zij geen enkele der eigen-
 »aardigheden, waaraan voorwereldlijke, fossiele beenderen herkend
 »kunnen worden; zij moeten afkomstig zijn uit de bovenste laag aarde.
 »Dit is een bewijs dat druipsteen, onder gunstige omstandigheden,
 »zich betrekkelijk snel kan vormen. Ook in de zijgangen vond men
 »de druipsteenlaag en daaronder een ongewone hoeveelheid stuk ge-
 »slagen beenderen met afgeronde kanten. Deze beenderen moeten
 »dus langen tijd aan de inwerking van het water en aan afslijpende
 »wrijving blootgesteld geweest zijn.»

Doch keeren wij tot de »Dechenhöhle" terug. Wij bevinden ons nog steeds in de Vorhalle. Twee dingen vallen hier reeds aanstonds in 't oog, als men deze grot vergelijkt met een der meest bekende, ook door Nederlanders veelbezochte druipsteengrotten, de Baumangrot in den Harz. Vooreerst is aan het doorwandelen van de Dechengrot niet het minste bezwaar verbonden. Bijna overal ligt de, den bodem bedekkende, kalksinterlaag waterpas. Op drie plaatsen waar dit niet het geval is zijn gemakkelijke steenen trappen gemaakt van slechts weinige treden. Dan is elk gewelf, tot in de diepste schuilhoeken, goed en doelmatig verlicht, zoodat men geen vuil, walmend lampje behoeft te dragen, dat de duisternis meer zichtbaar maakt dan verdrijft. Eindelijk, een gevolg van de wijze van verlichting, hebben de druipsteenvormingen hun sneeuw witte kleur en hun albastachtige doorschijnendheid volkomen behouden. Daardoor is hun aanblik niet alleen veel heerlijker, maar kan men de grillige vormen ook zooveel te beter en te scherper onderscheiden. In de Baumangrot is de prijs van de lang niet gemakkelijke klimpartijen, waarbij men zich vuil moet maken en elk oogenblik gevaar loopt op gevoelige wijze kennis te maken met de hardheid van den rotswand, dat men de onoogelijke bruinzwarte massa's te zien krijgt, die de gids stalagmieten en stalaktieten noemt en dat alles uitloopt op teleurstelling. Is door

zulk een ondervinding de verwachting niet hoog gespannen, den bezoeker van de Dechenhöhle is de verrassing daardoor des te grooter, de indruk des te overweldigender.

Alleen de alleroudste vormingen zijn niet helderwit meer. Daartoe behooren de talrijke, met breede basis op den bodem rustende stalagmieten, die soms tot meer dan halverwege opstijgen naar het gewelf en daar niet zelden, geweldige zuilen vormend, samengegroeid zijn met van de zoldering afhangende stalaktieten. Ook de sinterlagen, die den bodem en op vele plaatsen de onderste deelen der zijwanden bekleeden zijn bruinachtig. Marmerwit zijn de duizende ijskegelvormige stalaktieten, die hier van het gewelf en van alle uitstekende rotspunten hangen, ginds grillig en toch regelmatig wandbekledingen weven. Weer op andere plaatsen zien wij in breede plooien geheel vrijhangende, doorschijnende gordijnen, die golvende bewegingen schijnen te maken, zoo luchtig en los zijn ze bevestigd aan het gewelf. Die gordijnen zijn aan de oppervlakte fijn gestreept, waardoor ze nu eens glinsteren als satijn, dan weer den doffen glans vertoonen van wit fluweel. Nu eens meenen we het geweldig geruisch te moeten hooren van water, want voor ons schijnt het zich kokend en schuimend in de diepte te storten, maar de waterval is versteend. Daaronder staan regelmatig naast elkander de zuilen waarnaar deze afdeeling Orgelgrot heet. De tonen, die de gids ontlokt aan de orgelpijpen, door er tegen te kloppen, maken dien naam goed. In het Nixenbad zien wij, links, een waterbekken met kristalhelder vocht, omringd door marmerzuilen; wat verder meenen wij een palmboomstam te zien, zoo sierlijk en slank stijgt daar de druipsteenzuil op naar het hooge gewelf. Iets verder komen wij in het »Alhambra". Nergens zijn de zuilen zoo talrijk, zoo verschillend van vorm en van afmetingen en de verbeeldingskracht behoeft zich geen geweld aan te doen, om duidelijk allerlei vormen en gedaanten te zien, die de gids ons aanwijst. Hierop volgt een »halle" die Kristallgrotte heet. Evenals in het Nixenbad zijn hier komvormige bekkens uitgehold in den bodem. Een van die bekkens is met ijzeren tralies bedekt om de werkzaamheid van de natuur voor alle stoornis te behoeden. Op den bodem en aan de wanden ziet men namelijk de heerlijkste kalkspaatkristallen (koolzure kalk) zich als het ware vormen. Duizende jaren is de natuur hier reeds aan den arbeid en het is een zegen, die op onze dankbaarheid aanspraak heeft, dat de eigenaars der grot zulke goede maatregelen genomen hebben om elke schennis van zooveel schoons onmogelijk te maken.

Na een kijkje op de, door een gedeeltelijke instorting ontstane, chaotisch opeengestapelde rotsblokken, de »Wolfsschlucht'', verlaten wij, door een gemetselden gang, de grot.

Bij den liefelijken en vredigen aanblik van het stille Grünedal en van de bergen aan de overzijde, moeten wij langzamerhand bekomen en eerst na geruimen tijd vinden wij woorden om onze gewaarwordingen elkander mede te deelen.

Wij meenen uit een betooverde wereld te komen en alles wat wij zeggen en wat ik hier neerschrijf is onbeduidend en zwak, als ik het vergelijk met den indruk, dien de aanschouwing der werkelijkheid teweegbrengt. Zoo iets spot met menschentaal!

Wij wandelen weer terug naar Lethmate en zijn spoedig weer in ons vriendelijk hotel. Uit het raam van onze kamer zien wij, in de avondschemering de bergen, rivieropwaarts, zich verliezen in den nevel. De Lenne schuimt en bruist aan hun voet en de muziek van het water vult aan wat wij zien en is in harmonie met onze stemming.

De tweede dag is bestemd voor een wandeling over een der hoogste bergen in deze streek.

Reeds vroeger gaf ik den raad steeds zijn bagage in een gemakkelijken ransel mee te voeren. Een klemmenden grond voor dezen raad voelt men ligt, als men te veel vertrouwt op de opgaven van afstanden in reisboekjes of door de inwoners. Die komen vaak verkeerd uit en zijn gewoonlijk te klein. Op de kaart laat zich het aantal kilometers gemakkelijk uitmeten. Maar het spreekt van zelf, dat men den eenen keer driemaal meer tijd noodig heeft om een kilometer af te leggen dan den anderen. Herhaalde en onaangename ondervinding heeft mij geleerd dat men, in de meeste gevallen, den opgegeven tijd gerust verdubbelen kan. Alleen zóó kan men zich behoeden voor onaangename teleurstellingen. Wij zouden dat heden geducht gewaar worden.

Wij gaan eerst weer per spoor naar Lethmate. Dan, Pater en Nonne en den toegangsweg tot de Dechenhöhle voorbij, den langzaam stijgenden straatweg op. Links klimt de spoorweg naar Iserlohn steeds hoger op langs de in den bergwand uitgehouwen baan. Na drie kwartier komen wij bij een splitsing van den weg. Rechttuit loopt de groote chaussée eveneens naar Iserlohn. Wij houden rechts en volgen de schuimende Grüne, die overal tal van molenraderen, meest van koperdraadtrekkerijen, in beweging brengt. Weldra zijn wij aan den voet van een hooge, steile rots, gekroond met een kolossaal ijzeren kruis,

het »Landwehrkreuz», een herinnering aan den vrijheidsoorlog. Nu houden wij weder rechts; vrees, dat wij tijd te kort zullen komen doet ons er van afzien om tot het kruis op te klimmen en te genieten van het beroemde vergezicht op den door ons afgelegden en op een goed deel van den voor ons liggenden weg.

De toestand van den »Communalweg», dien wij nu, altijd het prachtig bergriviertje aan onze rechterhand houdend, inslaan, bewijst maar al te zeer, dat wij dichtbewoonde streken en middelpunten van nijverheid achter ons laten. Steeds stijgen wij en onophoudelijk worden onze blikken geboeid door de schoone natuur. De dichte bosschen en de bij het donkere en ernstige dennengroen haast goudgeel en lachend afstekende wei- en bouwlanden laten nergens de grijsgrauwe of gele rots wanden doorkijken, die wij tot hiertoe zoo dikwijls tegen kwamen. Met de meer afgeronde toppen en de zachter en gelijkmatiger glooiende flanken der bergen zien wij daarin het bewijs, dat de bodem hier armer is aan kalk. Daardoor biedt hij langer en krachtiger weerstand tegen verwerking en tegen den sloopenden invloed van het water.

Toch heeft de nietige beek, die op den, onzen gezichtseinder afsluitenden, Wixberg ontspringt, geholpen door nog kleinere zusjes, dit geheele dal met zijne zijdalen uitgegraven. Bijna tot aan de bron kunnen wij de Grüne als wegwijzer gebruiken. Bij een kleinen molen, — draadtrekkerij met een brievenbus — verlaten wij haar, om over het erf eener eenzame boerenwoning de met bosch bedekte bergkruin te bestijgen. Aan onze linkerhand zien wij een der hoogste bergen uit deze streek: den »Frauenstuhl». Volgens de sage huisden in den burcht, welks laatste overblijfselen van ons standpunt niet zichtbaar zijn, beruchte roofridders. Op het hoogste punt van den Wixberg aangekomen, kunnen wij ons de heerlijke vergezichten, die wij er meenden te zullen genieten, helaas meer voorstellen dan zien, want wij zijn er omringd door dichte bosschen. De wandeling had nu, (de rustpoozen niet mede gerekend, reeds ruim vier uren geduurd. Het genot, dat de onophoudelijk afwisselende vergezichten, waaraan bergwandelingen zulk een groote bekoorlijkheid ontleenen, opleveren, doet ons echter nauwelijks aan vermoeidheid denken. Wij rusten een half uurtje heerlijk uit in de dichte schaduw der beuken, boven op den Wixberg. De grond is dicht bedekt met boschbessenstruiken en wij behoeven niet op te staan om meer bessen te plukken dan wij er eten kunnen. Zij zijn hier veel grooter en sappiger dan in onze Geldersche bosschen. Hier op de bergen is hun eigenlijk

vaderland. In plaats van bramen zien wij hier veel wilde frambozen, wier roze bloesems tegelijk met rijpe vruchten oog en mond aangenaam aandoen. Hier en daar schitteren in lange trossen de purperen kelken van het vingerhoedskruid. Overigens biedt de flora weinig verschil met die van het oostelijk deel van ons land. Dieren zien wij niet. Zelfs zangvogels ontbreken ten eenenmale. Met uitzondering van de cosmopolitische musschen nemen wij een enkele maal een stootvogel waar, hoog boven de kruinen der boomen zwevend. Hetzelfde verschijnsel merkten wij hier overal op, gelijk het mij vroeger bevreemd heeft in den Harz. Ik heb daarvan nooit een verklaring kunnen vinden, die mij voldeed.

Het op onzen tocht tot nu toe op nieuw door de ondervinding gewettigde wantrouwen in de tijds- en afstandsopgaven van ons boekje, doet ons niet lang toeven en de eigenaardigheden van den weg, dien wij weldra onder de voeten hebben doet ons spoedig den lust vergaan over zulke dingen te philosopheeren. De rijweg kronkelt zich zigzagsgewijze langs de sterke helling naar beneden, het Lennedal in. De eenige decimeters diepe wagensporen, met hobbelige steenen er tusschen maken het dalen niet gemakkelijk. Dikwijls liggen groote blokken, uitsteeksels van den rotsbodem, in het wagenspoor; diepe groeven zijn er in uitgehold door de wielen der houtwagens. Bij zulke wegen vindt men altijd voetpaden, die, groote of kleine bochten van den rijweg afsnijddend, den afstand bekorten. Wij kwamen op een pad terecht dat, den grooten weg geheel verlatend, bijna recht naar beneden liep. Dit zou op zichzelf zulk een groot bezwaar niet opleverd hebben, maar het was erger. Eigenlijk moet ik hier, bij 't gebruiken van 't woord weg zeggen: »Sit venia verbo". De bodem, dien wij betreden, of liever, waarover wij ons springende en met behulp van takken en boomen het evenwicht bewarend, voortbewegen bestaat geheel uit steenen, die, plat, puntig en hoekig, geheel los op elkander liggen en wegschuiven onder onze voeten. Hier en daar schiet het water, in breede en meer dan een decimeter diepe stroomen, dwars er over heen. De pogingen, om steenen zoo vast te leggen dat wij er droogvoets overheen kunnen, mislukken, want de ondergrond is te beweeglijk. De bergbewoners zelfs, die wij ontmoeten en die anders buiten hunnen groet niets zeggen als zij niet aangesproken worden, meenden, ik denk bij wijze van verontschuldiging, verplicht te zijn tot de mededeeling, dat de weg zeer slecht was. Zij huppelden, met zware vrachten op den rug, met benijdenswaardige vlugheid en

zekerheid naar beneden. Wij benijdden vooral hunne met zware ijzeren koppen beslagen schoenzolen.

De steenen hadden waarschijnlijk wel veel van de hen verbindende klei verloren door de zware regens van Juli; bij elke bui gudst hier een stroom naar beneden. Hun vorm en samenstelling bevestigen de reeds vroeger uit den vorm der bergen afgeleide meening. Zij bestaan uit zuiveren »Lenneschiefer''. Op deze wijze wordt dit gesteente verbrokken door de wortels van planten, die doordringen in elk spleetje. Dan komt de uitzetting van het beviezend water het werk voortzetten. Het eind is dat het; als roodachtig slib met den grooten of kleinen stroom in den bodem van elk dal afvloeiend, weggevoerd wordt. Die schilferige bouw van het gesteente is niet het gevolg van dezelfde oorzaak, waardoor ook de lagen ontstaan zijn, die ik boven herhaaldelijk heb besproken als kenmerken van de door bezinking ontstane gesteenten. Men schrijft hem toe aan drukkingen, die weer veroorzaakt werden door ongelijkmatige opheffingen van den bodem. Proeven hebben bewezen dat plastische klei, onder den invloed van zeer sterke drukking, schilferig en splijtbaar wordt in een richting, loodrecht op die van de drukking. Vooral van leiachtige gesteenten is de splijtbaarheid algemeen bekend.

Hoe lager wij komen, des te bezwaarlijker wordt ons pad. Aan terugkeeren valt natuurlijk in het geheel niet te denken. Nog één troost is het, dat het zóó niet lang kan duren; daarvoor gaan wij nolens volens te snel naar beneden.

Maar ook hier kwam spoedig het oogenblik, dat ons voor alle doorgestane ellende ruimschoots beloonde. Vergeten is het alles, als het stadje Altena aan onze voeten zichtbaar wordt. Ingesloten tusschen hooge bergen, aan de ook hier breede, wild over de rotsachtige bedding bruischende Lenne, maakt het een onbeschrijfelijk liefelijken indruk. Helder schijnt de zon op het water, op de leien daken, op de witte muren der huizen. Het geheel doet ons sterk denken aan Ems. Ook hier verbinden bruggen het grootste deel der stad met den tegenover liggenden oever, waar zich het spoorwegstation bevindt. Het, zeer aanbevelingswaardige, hotel Klincke is spoedig gevonden. De rust is genoegelijk, doch niet de doorgestane vermoeienissen nemen onze gedachten in of vormen den inhoud van onze gesprekken. Daarin is slechts plaats voor de herinnering aan het genot, waarmede wij aan den rijken disch der heerlijke natuur zoo met volle teugen te gast zijn gegaan. En nog zijn wij niet verzadigd. Van dit goede kan

men niet te veel krijgen. Wij vinden na een uur rustens en na het opdoen van een flinke hoeveelheid nieuw arbeidsvermogen, nog gelegenheid een klein uitstapje te maken, voordat de trein ons terug moet brengen naar ons vriendelijk tijdelijk tehuis te Hohen Limburg.

De »Schmal-Spur-Bahn'', de stoomtram naar Lüdenscheid, doorloopt het geheele, interessante Rahmededal, welks peet, de Rahmede, zich bij Altena uitstort in de Lenne. In een gemakkelijke coupé, die op zij en achterwaarts uitzien toeliet, vlogen wij spoedig dalopwaarts om, na een kwartier oponthoud te Lüdenscheid, denzelfden weg terug te maken. Dit eindstation ligt aan het einde van het dal en aan den rand eener groote vlakte. Het Rahmededal ontleent zijn bekoorlijkheid, behalve aan het met groot verval naar beneden stortende water, aan den kalkrijkdom der bergen, waarin de woelige Rahmede het uitgegraven heeft. De waarschuwing, overal in de wagons aangebracht, om toch vooral niet het hoofd uit de raampjes of buiten de balkons te steken, is alles behalve overbodig. Overal rijzen de geweldige rotswanden loodrecht omhoog, of ze zoo aanstonds op ons neer zullen storten. Het wil er haast niet bij ons in, dat het water der beek spot met hun geweldig voorkomen en hen, ook zonder de hulp van den mensch, eenmaal gelijk zal maken met den grond, hen zal verbrijzelen tot stof en de laatste sporen hunner geweldige massa's mede zal voeren naar de zee. Maar ook dan houdt de strijd niet op. Na, wellicht, duizenden van eeuwen, als de bodem der zee, waarop het van de bergen afgedreven en afgespoelde slib, nieuwe rotslagen heeft gevormd, zich boven de golven opgeheven zal hebben, zullen zij het afbrekende water opnieuw gaan tarten, maar steeds om opnieuw voor de volharding dier zwakke, doch nimmer rustende kracht te bezwijken. Om negen uur waren wij weer in den Bentheimer Hof.

Men behoeft niet verwijfd te zijn om na zulk een dag met innig welgevallen te genieten van den smakelijken maaltijd en van de goede bedden, die ons hier wachten. De liefelijke muziek van de ruischende Lenne was niet noodig om ons den slaap te brengen.

De volgende dag vindt ons reeds bijtijds op weg naar de hoogvlakte, die voor een deel de »Wasserscheide'' vormt tusschen Ruhr en Lenne. Te Iserlohn stappen wij in de lokaalspoor, die ons brengt te Oberhemer. Hier kost het ons moeite weerstand te bieden aan den aandrang, waarmede bijna ieder, dien wij naar den weg vragen, ons over wil halen om een gids te nemen. Ons kaartje, schoon niet bij-

zonder nauwkeurig en de zon, die ons gelukkig niet in den steek laat, blijken ook nu weder geheel toereikende gidsen te zijn. Ons doel is een der interessantste nummers van ons reisprogramma, het »Felsenmeer» en het »Hönnethal».

Het eerste bereikt men gemakkelijk als men, westelijk van het station de rails overschrijdend, langs een weinig betreden maar kort pad den spoorweg volgt. Bij een beukenbosch gaan wij links en de eenige moeilijkheid is nu nog maar, het punt te vinden, waar wij het bosch in moeten gaan. Na eenige malen vergeefs probeeren hebben wij dat echter spoedig gevonden en wel op een plek, waar wij al het eigenaardige en grootsche van dit merkwaardig gewrocht der natuurkrachten onmiddellijk voor ons zien. De rotsenree bestaat uit drie inzakkingen of kuilen, te zamen van langwerpige ronde gedaante en aanzienlijk, zoowel in omvang als in diepte, midden in een dicht beukenbosch.

De bodem dier kolken is bedekt met geweldige, op alle mogelijke manieren op en over elkander gestapelde en gesmeten rotsblokken.

Varens en mossen, in voor ons ongekende weelderigheid en verscheidenheid, bedekken de wanden der donkere spleten en gaten, die zij open hebben gelaten. Wij dalen hier en daar af op den bodem, niet zonder moeite, want de paden zijn steil en glibberig. En nu de steenkolossen zich welven boven onze hoofden, zooals zij daar met schier angstverwekkende losheid op elkander rusten, alsof de geringste schudding van den bodem hen neer moest doen ploffen om ons te verpletteren, nu bemerken wij pas hoe geweldig zij zijn.

Men meent dat het »Felsenmeer» ontstaan is door het instorten van mijnwerken of steengroeven, nog dagteekenend uit den tijd der Romeinen. Tot deze voorstelling is men gebracht door het voorkomen van ertsgangen of aders in het, door de instorting aan het daglicht gebrachte, inwendige der rotsmassa. Mij komt de andere meening waarschijnlijker voor, volgens welke natuurlijke grotten er het aanzijn aan gegeven zouden hebben. Het gesteente is hier bij uitstek vatbaar voor verwerking. Rondom ons strekt een groote, rijk bebouwde vlakte zich uit; haar welige kleibodem bestaat uit de verweringsproducten. Slechts in de verte stuit het oog op bergen, waarheen wij den blik ook wenden. Instorten van door het water gemaakte holten heeft vaak genoeg plaats. Zelfs meent men daaraan het meerendeel van de aardbevingen toe te moeten schrijven. Het schouwspel, wat dan ook de oorzaak van zijn ontstaan moge zijn, spot met mijn vermogen

om het te beschrijven. De belangstellende lezer zie en oordeele zelf. Ik raad hem in dat geval aan, voor een paar dagen zijn kwartier op te slaan in het nabij gelegen Deilinghofen, waar hij daarvoor een zeer goede gelegenheid zal vinden.

Dit vriendelijke dorpje laten wij rechts liggen om dwars door het veld heen den straatweg te bereiken, die ons, na een klein uur, in het Hönnedal brengen moet. De wandeling langs den breeden weg, die, onzooemd met appelboomen en lijsterbessen, de vrij eentonige hoogvlakte doorsnijdt, begon ons mooi te vervelen, toen wij plotseeling, bij een wending, waar de weg tevens sterk daalde, onwillekeurig stil stonden van verrassing. Het Hönnedal, door het over rotsblokken voortjagende water uitgegraven, vormt de oostelijke grens van de hoogvlakte, die wij verlieten. Loodrecht rijzen aan weerskanten de grijsgrauwe kalkwanden omhoog, steil, met uitstekende klippen, die overal tusschen de donkere dennen, waarmede zij begroeid zijn, heengluren. Vergeleken wij, zonder overdrijving, Hohen Limburg met Heidelberg en Altena met Ems, hier denken wij aan het Bodethal in den Harz en anderen worden herinnerd aan het Schwarzwald. Voor de eigenaardigheden van het kalkgebergte is het Hönnedal zeer karakteristiek. De gedaante en de kleur der rotsen, de vele spleten en grotten, waardoor de dalwanden — want het woord hellingen past hier niet — zoozeer de belangstelling der geologen en palaeontologen hebben gaande gemaakt, op dat alles wees ik reeds vroeger als op de gevolgen van de verwerking in kalkvormingen.

Gaan wij een goed kwartier rivierafwaarts, dan kunnen wij op den tegenover liggenden oever zien hoe groot de watermassa worden kan, die zich in het inwendige der bergen soms ophoopt. De »Grevensborn" is de uitmonding van een onderaardsche beek, die zich uitstort in de Hönne. Dit verschijnsel geeft een treffende en duidelijke illustratie van de wijze, waarop kalkgrotten ontstaan. Zulk een groote hoeveelheid water kan slechts opgezameld worden bij een uitgestrekten stroomloop in het ingewand der aarde. Op onze wandeling stroomop, zullen wij punten ontmoeten, waar een deel van het water der Hönne in spleten van de bedding afvloeit, zonder dat men na kan gaan, waar het blijft. Rechts passeeren wij de »Felsenhöhle" of »Klusensteiner Höhle" aan den overkant der rivier, in den bergwand. De ingang is, van ons standpunt, tusschen de denneboomen niet zichtbaar. Deze grot, waarin vooral veel overblijfsels van den mammoth of voorwereldlijken olifant gevonden zijn, kan men bezoeken als men, vóór de brug,

die ons over de Hönne bracht, rechts het bosch ingaat. In het achterste gedeelte zijn, van vóór den tijd toen het water deze overblijfsels van gestorven dieren aanspoelde, afkomstige druipsteenvormingen te zien. Ook hooger op in het Hönnedal, dicht bij den oorsprong van de Hönne, nabij het stadje Balve, is een beroemde grot.

Tot zoover strekte onze wandeling zich niet uit. Daarom geef ik de beschrijving van de grot met de woorden van prof. FUHLROTT uit het reeds bovengenoemde boekje:

»Uit de liefelijke omgeving van Sanssouci loopt een zeer gemakkelijke straatweg naar Balve en naar de belangrijkste grot van dit dal, »de »Balverhöhle'', die wij reeds tien minuten gaans beneden het stadje »bereiken. De grot ligt aan den rechter rivieroever, tegenover den »straatweg in een geweldige kalkrots, zoodat men haar ruim portaal »nauwelijks kan overzien. Voorheen bijna tot aan het gewelf opgevuld met angespoelde slibmassa's, is zij tegenwoordig tot aan de vertakkingen in den achtergrond geheel leeggeruimd. Zij vormt nu een »natuurlijk gewelf, dat wel niet opgesierd maar door zijn afmetingen »zeker het belangrijkste van geheel Duitschland is. Hare beroemdheid heeft de grot te danken aan de uitgravingen en aan den overvloed van fossiele overblijfsels van dieren, zoowel als van archaeologische vondsten, die daarbij aan het licht kwamen. Daarom trent »kan men in Balve zelf de noodige inlichtingen verkrijgen.»

Dat het in deze streek, niet minder dan in ons vaderland, zwaar geregend had, bewees ons de sterkte van den stroom. Niet alleen stortte hij zich met geweld over de vele »Wehren'' aangelegd ten dienste der watermolens, maar overal schoot hij schuimend en waterfallen vormend over de rotsblokken, die door zijn volharding afgerond en gladgeslepen waren. Dit deed ons er dankbaar voor zijn. Anders was het met den weg. In het grijze kalkslib, dat half vloeibaar was, en waarin de zware wagens een decimeter diepe sporen nagelaten hadden, dreigden wij tot over de enkels in te zakken. Wij zouden in allen ernst genoodzaakt geweest zijn terug te keeren, als niet een uiterst smal paadje langs het water ons gelegenheid geboden had, soms met kunst en vliegwerk verder te komen, zonder te blijven steken. Van een oversteken van den weg, om de aan onze rechterhand opstijgende rotsen des te beter te kunnen bewonderen, was geen sprake.

In het hooggeprezen Forsthaus, tevens pension, Sanssouci, deed het onthaal, dat wij voor geld en goede woorden, niet zonder moeite

mchtig werden, ons van dit etablissement geen gunstige opvatting krijgen. Misschien hadden wij van te voren nachtverblijf moeten bestellen. Nu deed hetgeen wij er ondervonden ons van plan veranderen en na een kort beraad besloten wij ons bundeltje weder aan te gespen.

Langs een korteren weg, altijd nog bijna twee uren gaans, gingen wij weder op marsch naar Deilinghofen. Bij het gehucht Völkringhausen liep de weg links, over een zeer oude brug, berg op. Wij behoefden niet sterk meer te klimmen, daar wij ons reeds hoog in het dal bevonden.

Rechts hadden wij voortdurend het heerlijkste vergezicht op de bergen aan de Ruhr, wier blauwe toppen zich verloren in de nevels van het verschiet, links niets dan zwaar bosch. Wij bevinden ons niet ver van den noordelijken rand der vlakte, die wij des middags, ongeveer in het midden, doorsneden hadden. Hier stijgt de bodem om iets noordelijker steil af te dalen in het Lennedal. Had de tijd ons niet ontbroken, wij zouden de Hönne gevolgd zijn tot aan haren oorsprong bij Neuenrade en vandaar in het Lennedal zijn afgedaald tot Werdohl. Tusschen deze plaats en Altena moet het Lennedal op zijn schoonst zijn.

Nu bereikten wij bijtijds Hemer en vandaar bracht de trein ons, tegen negen uur des avonds, weer terug in Hohen-Limburg. Den volgenden morgen, Zondag, woei er een ware Novemberwind uit het noordwesten die den regen kletterend tegen onze ramen zwiepte. Het medelijden met de den vorigen avond in ons hotel aangekomen toeristen was, vrees ik, veel geringer dan onze voldaanheid over de gunst van het lot, dat ons gediend had. Tegen twee uren overschreden we de grenzen weder. Onze eerste woorden tegen vrienden en bekenden mogen nu ook de laatste zijn tot mijn lezers. Gaat zelf zien en oordeelt, of ik te hoog geprezen, te optimistisch geoordeeld heb. Niet zóó hooggespannen verwachtingen kan het lezen van deze regels bij u opwekken, of zij zullen, daar ben ik zeker van, door de werkelijkheid nog verre overtroffen worden.

Haarlem, Maart 1889.

VERBETERING.

In het eerste gedeelte staat op blz. 243 dr. EILERTS DE HAAN.

Dit moet zijn R. E. DE HAAN, directeur der H. B. S. te Winterswijk.